

Benignus Józef Wanat OCD, *Drukarnia Karmelu Fortecy Najświętszej Maryi Panny w Berdyczowie. Działalność wydawnicza i poligraficzna Karmelitów Bosych w Berdyczowie na Ukrainie*, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 2002, ss.167 i il.

W roku 2002 Wydawnictwo Karmelitów Bosych w Krakowie obchodziło 75-lecie (1927-2002) swojej działalności. Jest ono szczytną kontynuacją tradycji wydawniczych z klasztoru berdyczowskiego na Ukrainie, należącego do Karmelu.

W 1605 r. do Polski przybyli karmelici bosci, a w roku 1642 rozpoczęto wspólne życie zakonne w klasztorze berdyczowskim. Dzieje zakonników, jak i słynnego obrazu Najświętszej Maryi Panny z kościoła w Berdyczowie były bardzo burzliwe. Karmelici bosci byli wyrzucani ze swojej posiadłości, a przy tym ochraniaли wizerunek Matki Bożej. Dopiero po 1718 r. udało się im ponownie powrócić do Berdyczowa, odbudować klasztor, przywieźć obraz Najświętszej Maryi Panny ze Lwowa, gdzie był przechowywany u sióstr karmelitanek bosych i wznowić Jej kult. W następnych latach rozbudowywano kościół i klasztor. I tak otoczono go obronnymi murami wraz ze strzelnicami, bastionami w narożach i mostami zwodzonymi. Tak wybudowana forteca posiadała 60 dział, wraz ze stałą załogą wojskową, która stanowiła obronę klasztoru i sanktuarium przed wrogiem. Uwieńczeniem była koronacja obrazu Matki Bożej Berdyczowskiej koronami papieskimi, która odbyła się 16 lipca 1756 r.

Rok 1758 r. jest czasem zaistnienia wydawnictwa i drukarni. Pierwszym jego dyrektorem został wieloletni przeor klasztoru, jak i pomysłodawca, o. Józef od Matki Bożej z Góry Karmel – Jakub Zwoliński (1718-1785). Od 1760 r. datuje się pierwsze druki (choć Autor wspomina także o pozycjach wcześniejszych, s. 43), nieprzerwana praca trwa aż do 1844 r. W tym właśnie roku władze carskie dokonały kasacji drukarni klasztornej, która została wywieziona do Żytomierza. W roku 1864 wydrukowano ostatni kalendarz berdyczowski, ale już w Kijowie. Definitywna kasata klasztoru miała miejsce w 1866 r. W latach 1918-1926 udało się karmelitom bosym powrócić do swego klasztoru w Berdyczowie, który następnie pozostał w rękach państwowych aż do 1991 r., kiedy to ponownie zakonnicy „przystąpili z zapałem do kapitalnego remontu kościoła i duchowego odnowienia życia parafii” (s. 20).

Prezentowane dzieło ukazuje czytelnikowi wnikliwą działalność wydawniczą i poligraficzną Drukarni Fortecy Najświętszej Maryi Panny klasztoru w Berdyczowie. Zostało ono podzielone na sześć rozdziałów, aneks (Przywilej na założenie drukarni w Berdyczowie z dnia 14 stycznia 1758 r.) oraz wykorzystaną w pracy bibliografię. W pierwszym rozdziale omówiono dzieje klasztoru Karmelitów Bosych w Berdyczowie, następnie przedstawiono założenie drukarni, budynek i wyposażenie drukarni, pracowników drukarni i wydawnictwa, w tym siedmiu dyrektorów oraz drukarzy – zecerów i sztycharzy. Rozdział piąty zajmuje się już w sposób szczegółowy opisaniem zasobu i charakterystyką produkcji Drukarni Fortecy Najświętszej Maryi Panny. Zasób wydanych pozycji Autor podzielił na: modlitewniki, księgi liturgiczne, teologię, mariologię, hagiografię, kazania, listy pasterskie biskupów, historię, podręczniki szkolne i gospodarcze, utwory poetyckie – elegie – wiersze, powieści – romanse – dramaty, obwieszczenia i zarządzenia publiczne, karmelitana i kalendarze berdyczowskie. Ostatni rozdział (6) jest katalogiem druków (razem

838 pozycji) w układzie chronologicznym. Katalog ten został ułożony z trzech części: a) druki z podaniem drukarni, miejsca i roku wydania (712 pozycji), b) druki berdyczowskiej drukarni bez zaznaczenia miejsca wydania i dokładnej daty z wieku XVIII (94 pozycje), c) druki berdyczowskie nie znane K. Estreicherowi i J.M. Giżyckiemu, z Biblioteki Sióstr Karmelitanek Bosych w Krakowie przy ul. Wesołej, z Biblioteki Ojców Karmelitów Bosych w Krakowie, ul. Rakowicka, oraz z Archiwum Prowincjalnego Karmelitów Bosych w Czernej. Warta odnotowania jest ostatnia część (c), gdyż Autor zamieścił w niej 32 pozycje, które nie były wcześniej rejestrowane przez Karola Estreichera w *Bibliografii polskiej* i Jana Marka Giżyckiego w chronologicznym wykazie druków berdyczowskich. Zostały one odnalezione przez o. Wanata podczas kwerendy w wyżej wymienionych bibliotekach i archiwum (w tym chyba także, jak podaje na s. 43, trzy druki z biblioteki miejskiej w Charkowie na Ukrainie, może są to poz. 20, 21, 22, które nie zostały oznaczone w nawiasach kwadratowych skrótem i sygnaturą biblioteki lub archiwum, ale na s. 159 wykazuje (w bibliografii) przy „C. Biblioteki, poz. 3. Biblioteka Sióstr Karmelitanek Bosych w Krakowie na Wesołej” – następujące pozycje: 1-9, 11-15, 18-20, 22-23, w tym nie wymienił pozycji oznaczonych, przypisanych do wspomnianej biblioteki: 25, 26).

Z dostrzeżonych pomyłek w wykazie skrótów podano niewłaściwą ulicę przy skrócie: BKB Kraków – powinna być ulica Rakowicka (podano Raclawicka).

Książkę ubogacają 33 ilustracje, przedstawiające m.in. sam klasztor berdyczowski, piękne miedzioryty i drzeworyty oraz karty tytułowe wydanych druków. Całość została wydana w specjalnym kolorze écre, przypominającym starodruk, przez co dzieło nabiera wyjątkowego charakteru, powagi i szczególnego uznania dla tak wielkiej rzeszy Zakonników i Pracowników drukarni berdyczowskiej oraz samego Autora, który tę pracę przygotował.

Jan Dąbrowski